

УЛОГА БОГОСЛОВСКИХ ФАКТОРА У ПРОТЕСТАНТИЗАЦИЈИ РОМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ*

ДРАГАН ТОДОРОВИЋ**

А п с т р а к т. – Протестанти у југоисточној Србији, користећи се незаинтересованошћу официјелних религијских структура и великодостојника православља и ислама, отворили су се за ромске проблеме, са много хришћанске љубави укључили их у постојеће групне активности и подстакли на изградњу новог, у Светом писму утемељеног, идентитета.

Под протестантизацијом Рома подразумевамо новији процес масовног укључивања српских Рома у мале верске заједнице протестантске провенијенције. Незаобилазну улогу у том процесу имају богословски фактори: личност проповедника из сопствене етничке групе, богослужење на матерњем језику и постојање чистих ромских цркава.

Истраживање је обављено на узорку 60 крштених верника ромске националности, као и 14 ромских и неромских верских старешина. Подаци су прикупљени методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са Ромима верницима и неромским и ромским старешинама протестантских верских заједница у југоисточној Србији (Хришћанска баптистичка црква, Јеховини сведоци, Хришћанска адвентистичка црква и Еванђеоска пентекостална црква).

Кључне речи: протестантизам, Роми, југоисточна Србија, идентитет, богословски фактори.

УВОД

Контакти Рома са протестантизмом на Западу сежу у деветнаести, али се интензивирају шездесетих година двадесетог века, у време свеопште екс-

* Припремљено у оквиру пројекта „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

** Филозофски факултет, Ниш.

панзије пентекосталног покрета.¹ На Балкану ова појава поприма масовније размере најпре у Бугарској² и Македонији.³ На српске просторе први протестантски мисионари, такође, рано ступају,⁴ али традиционално и вековима успостављано хришћанско (православно/римокатоличко) / исламско религијско-вероисповедно биће Рома „трећа грана“ хришћанства посебно нарушава деценију и по уназад. Има их међу адвентистима, баптистима и Јеховиним сведоцима⁵ и чине не превише бројно, али стабилно верничко језгро, на чијем се уздицању у питањима вере тек има радити, посебно с најмлађим генерацијама. Највише их је, пак, међу јеванђеоским хришћанима у југоисточној Србији,⁶ највиталнијем хришћанском огранку у светским размерама на почетку трећег миленијума.⁷

¹ Williams, Patrick, „Le miracle et la necessite: a propos du developpement du Pentecotisme chez les Tsiganes“, Arch. Sci. sociales Relig. 73, 81–98, 1991; Ђорђевић, Драгољуб Б., „Протестантскација Рома Србије“, у Драгољуб Б. Ђорђевић, прир., Муке са светим, 145–154, Нишки културни центар, Ниш, 2007.

² Славкова, Магдалена, „Циганите евангелисти в Българија“, Парадигма, София, 2007.

³ Цацаноска, Ружица, „Протестантизмот во Македонија и современото малцинско-христијанско верско структурирање“, Теме 27, 3, 437–449, 2003; Цацаноска, Ружица, „Промени во конфесионалниот идентитет на Ромите во Република Македонија“, у Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић, прир., Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Етничка и религијска позадина), 235–248, Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2006.

⁴ Бјелајац, Бранко, „Протестантизам у Србији (Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији – I део)“, Алфа и Омега, Београд, 2003; Бјелајац, Бранко, „Протестантизам у Србији (Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији – II део)“, Сотерија, Београд, 2010.

⁵ Kuburić, Zorica, „The Gypsy Protestant Between Nationally Mixed and Homogenous Encourage“, in Dragoljub B. Đorđević, ed., Roma Religious Culture, 163–167, YSSSR, YURom centar and Punta, Niš, 2003; Kuburić, Zorica, „Verske zajednice u Srbiji i verska distanca“, CEIR, Novi Sad, 2010; Тодоровић, Драган, „Етнографско-социографски показатељи раширености протестантских верских заједница у југоисточној Србији (са посебним освртом на Роме протестанте)“, Етнолошко-антрополошке свеске 19, 87–111, 2012а; Todorović, Dragan and Živković, Jovan, „Branislav Pavlov: Head of Jehovah's Witnesses in Bujanovac“, in Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović and Miloš Jovanović, eds., A Priest on the Border, 103–121, YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering at the University of Niš, Niš, 2013.

⁶ Куртић, Тане, „Протестантска Еванђеоска црква 'Заједница Рома' у Лесковцу“, Лесковачки зборник XLVIII, 351–358, 2008; Тодоровић, Драган, „Роми као пентекосталци у југоисточној Србији“, у Тибор Варади и Горан Башић, прир., Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције, 461–475, САНУ, Београд, 2012б.

⁷ Martin, David, „Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America“, Blackwell Publishers, Oxford UK and Cambridge MA, 1990; Martin, David, „Pentecostalism: The World their Parish“, Blackwell, Oxford, 2002; Cox, Harvey, „Fire from Heaven – The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-first Century“, Addison-Wesley,

Роми су јасно препознати као религијско-конфесионални резервоар протестантизације. Досадашње ангажовање посматраних нетрадиционалних верских заједница у југоисточној Србији може се описати као мисионарење, међу Ромима неартикулисаних верских потреба, а затим и као преобраћавање малобројних Рома чије се отанеле споне с конфесијом из давнина очитују још једино у смртним обредима и презименима код припадника ислама, односно посмртним и славским ритуалима код православца.⁸ Чиниоци који пресудно утичу на овај процес систематизовани су у четири групе: социјално-економску, богословску, културну и политичку.⁹ У нашем раду анализираћемо ефекте богословских фактора (личност проповедника из сопствене етничке групе, богослужење на матерњем језику и постојање чистих ромских цркава) на које се мале верске заједнице ослањају у верском деловању међу ромском популацијом у југоисточној Србији.

УЗОРАК И МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је обављено на узорку 60 крштених верника ромске националности, као и 14 ромских и неромских верских старешина.

Reading, Massachusetts, 1995; Berger, Piter L., *prir.* „Desekularizacija sveta: Oživljavanje religije i svetska politika“, *Mediterran publishing*, Novi Sad, 2008; Gay y Blasco, Paloma, „Gitano Evangelism: The Emergence of a Politico-religious Diaspora“, Paper presented at the 6th EASA Conference, Krakow 26–29 July 2000; Coleman, Simon, „The Globalisation of Charismatic Christianity (Spreading the Gospel of Prosperity)“, Cambridge University Press, Cambridge, 2000; Anderson, Allan, „An Introduction to Pentecostalism: Global Charismatic Christianity“, Cambridge University Press, Cambridge, 2004; Miller, Donald E., „Pentecostals: The New Face of Christian Social Engagement“, *Journal for the Scientific Study of Religion* 46, 4, 435–445, 2007; Miller, Donald E. and Yamamon, Tetsunao, „Global Pentecostalism: The New Face of Christian Social Engagement“, University of California Press, California, 2007.

⁸ Todorović, Dragan, ed., „Evangelization, Conversion, Proselytism“, YSSSR, Niš, 2004; Тодоровић, Драган и Ђорђевић, Драгољуб Б., *прир.*, „О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму“, ЈУНИР и Свен, Ниш, 2004.

⁹ Ђорђевић, Драгољуб В., „Преобраћање Рома на protestantizam (Model, činici, tumačenje)“, u Zorica Kuburić i Srđan Sremac, *prir.*, *Konverzija i kontekst (Teorijski, metodološki i praktični pristup religijskoj konverziji)*, 227–244, Centar za empirijska istraživanja religije, Novi Sad, 2009; Ђорђевић, Драгољуб В. and Todorović, Dragan, „Orthodox Priests and the Protestant Roma (A Bit of Empirical Research from the South of Serbia)“, in Mirko Blagojević and Dragan Todorović, eds., *Orthodoxy from an Empirical Perspective*, 175–188, YSSSR and IPST, Niš and Belgrade, 2011; Тодоровић, Драган, „Протестантизам – нова религија Рома југоисточне Србије“, u Danijel Sinani, ur., *Antropologija, religije i alternativne religije: kultura identiteta*, 235–266, Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011a; Todorović, Dragan, „Uloga kulturnih faktora u protestantizaciji Roma jugoistočne Srbije“, *Kultura* 136, 376–402, 2012v.

Подаци су прикупљени методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са Ромима верницима и неромским и ромским старешинама протестантских верских заједница у југоисточној Србији. Разговори су реализовани између децембра 2008. и марта 2009. године.

Ромима верницима постављено је неколико сетова питања:

1. Личност пастора (За Ваше приступање цркви било је пресудно то што је међу вођама цркве важно место заузимао Ром? Шта највише цените код свог пастора? О чему најчешће разговарате? Да ли он увек одговара на Ваше захтеве и питања? Роми би масовније приступали Вашој цркви уколико би међу старешинама цркве Роми били бројнији?)

2. Служба на матерњем језику (У Вашој цркви богослужење се обавља у целости на ромском језику или делимично? Део богослужбених књига преведен је на ромски језик или не? Богослужење на ромском и превођење богослужбених књига допринели би масовнијем приступању Рома цркви?)

3. Постојање чистих ромских цркава (Вери су Вас привукле чисте ромске цркве? Њихово постојање доприноси ширењу вере међу Ромима? Ако у Вашој верској заједници до сада није било чисто ромских цркава, очекујете ли да ће се ускоро појавити?)

Неромским и ромским старешинама постављена су питања: 1. Можда, протестантске верске заједнице привлаче Роме јер нуде спонтану побожност и облике заједништва у којима се доживљава људска присност и душевни мир. Има ли истине у томе да су важни и богословски (теолошки) разлози? и 2. У Вашој верској заједници има (или нема) чисто ромских цркава у неким местима. Да ли очекујете њихову појаву и бројчани раст, и да ли би то допринело да се Роми масовније Вама прикључе?

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Личности пастора

Интересовало нас је да ли је приступање протестантским црквама од стране Рома било повезано са већ постојећим ромским старешинским кадрам у њима или су се на тај корак одлучивали најпре из унутрашњих религиозних побуда, независно од националне припадности верских првака.

„Дал’ био он Ром ил’ Србин, нисам ја дошла, значи, ради тога, него ради Бога. Ја нисам ни знала ко је био пастор, ко држи то, мени је било свеједно то. После кад сам дошла, одговарало ми је то

што је Ром, јер може да нам проповеда, значи, и на ромском и на српском језику, зависи како му се допада.“

Н.-Д. Б., 39, баптиста, Бела Паланка

„Ја кад сам се крстио, нису били још ниједан старешина овде у Врању. Али, сада мене ме то фасцинира што у Јеховиној организацији постоји Ром старешина, док рецимо у другим заједницама ја то нисам видео. У ствари, то ми каже да је она права организација, да ту нема дискриминације. За Бога није важно да ли си ти Ром, Муслиман, да ли си ти Србин, Бугарин, важно да си ти човек са добрим особинама и да му дозвољаваш да он тебе користи и да му служиш. Ја кад видим, рецимо, у нашој Скупштини да је наш брат Ром старешина, а постоје и многи други људи који су Срби, а нису старешине и слушају њега, то мени пружа један додатни доказ да је то права истина, права религија. То је, у ствари, права истина, где постоји та истинска љубав према Богу, да се не врши дискриминација.“

З. С., 35, Јеховин сведок, Врање

„Свештеници су углавном Срби, зато што их је више у укупној популацији и зато што су више школованији. Наши Роми још нису завршили факултете, али двоје браће из Косанчића код Бојника су сада на другој-трећој години Теолошког факултета у Београду, завршили су средњу адвентистичку школу у Новом Саду. Они ће сигурно бити свештеници.“

А. С., 29, адвентиста, Ниш

Код адвентиста и Јеховиних сведока на југоистоку Србије нема школованих Рома проповедника, тако да ромско приступање овим верским заједницама није мотивисано националном припадношћу њених угледника. Штавише, хришћанска брига коју Срби показују за ромске вернике, на супрот преовлађујућој одбојности и неповерењу већинског становништва, посебно им прија. Скорашње именовање Рома на проповедничку функцију у врањској Скупштини Сведока додатно импонује ромском делу верничке популације у погледу равноправности и утврђује их у учињеном религијском избору.

„Па, мисим да јесте. Гледајте, посао са Ромима су започели Срби, још док мој отац није знао за цркву. Једноставно, код старешина се прво, и не само код старешина, примећује прво та љубав. Рецимо, брат Мија. Не може човек да види да он прави разлику између овог и оног, код њега је све исто. И сви остали, то је оно

што је нас привукло. Ми као Роми, увек смо били подцењен народ, Цигани, ово, оно. А у цркви су људи пронашли место зато што овај не прави разлику зато што сам ја Циганин, да ли сам прљав, и да ли сам незапошљен, заиста ме воли к'о и свакога другог. Није било проблема ни раније када су само Срби радили са Ромима. Е, касније су се прикључили Роми и до дан-данас су они у заједници.“

М. Б., 18, пентекосталац, Лесковац

„Било је. Да је био Србин, он не зна прави смисао живота Рома. Утицало је што је био Ром старешина. У то време, он је био ту у махали, знао је увек шта се дешава. Ја ако сам био члан цркве, он чује да сам у кризи, да немам, он је био тај који је увек био спреман да припомогне. Србин, где станује тамо, виђамо се само на богослужење, он кући, ја кући, нема ту...“

П. К., 38, пентекосталац, Лесковац

„Да вам кажем поштено, значило ми је. А још више ми је значило и кад сам видела брата Мију, брата Станка, брата Стефана, они су из српске, сад тренутно, српске цркве. То ме је још више ојачало, да можемо сви заједно да будемо. Селим што је Ром то не мора да значи ништа. Мада, он нас увео у то, одрадио је пуно. Али, ипак је другачије кад ви видите да долазе старешине из Лесковца. Три Срба и један Ром, па то је много јако, човече!“

З. Д., 48, пентекосталац, Прокупље

Вишедеценијско искуство у верском просвећивању у махалама на страни је пентекосталаца, док је код других протестантских заједница појачаног интензитета тек коју годину уназад. Још су се пре две и по деценије групе младих и старих Рома, једном или двапут недељно, слевале лесковачким путевима у кретању ка молитвеном дому у Улици Максима Горког. Заједно са српским, стасавао је и први ешалон ромских вођа из Подворца и „Славка Златановића“, насеља са већинском ромском популацијом. Они су касније одиграли пресудну улогу у ширењу Христове поруке сународницима, чинећи од њих окосницу садашњег пентекосталног лика јужно и источно од Ниша.

Аргумент да су резервоар будућег напредовања јеванђеоског духа обавезује нас да нијансираније тумачимо одговоре Рома пентекосталаца овог дела Србије:

1. једном броју верника једнозначно је хоће ли их на Божјем путу предводити старешинство беле и тамне боје коже: богобојажљивост их на то

обавезује и жеља да примером служе надолазећој омладини (таквима је, на пример, у Лесковцу ближи Духовни центар Еванђеоске цркве „Светло“);

2. сензибилитет других за већинско-мањинске односе из световног живота и раскол настао унутар лесковачке верничке групе боји њихове религијске погледе: хришћански службеник потекао из уских уличица са пренатрпаном кућерцима боље разуме природу и суштину ромског бића, уз целодневну расположивост и за најмање индивидуалне и породичне проблеме (стога се у Лесковцу опредељују да посећују Протестантску еванђеоску цркву „Заједница Рома“).

Кад већ није имала пресудну улогу на почецима верског организовања, додатно смо се распитивали за процене о томе хоће ли већи број Рома за проповедаоницама у будућности утицати на масовније ступање ромског народа у протестантске редове.

„Можда, мени то ништа не значи. Ја имам своју веру. Ја у Шид идем код Словака. Кад одемо ја и супруга они због нас причају на српском, проповедају на српском, певају на српском. Нико те не подцењава, да ти каже ти си Ром, ти си Циганин. Ти си мени брат и готово.“

М. М., 44, баптиста, Бериље (Прокупље)

„Не, то ми је свеједно. Да ли он је Ром или Србин или било који, Бог воли сви појединачно и ми лепо читамо Библију: 'Не треба боје коже да прецењавамо'. Да ли је он Србин или Циганин, то није важно, важно је да смо ми у заједницу, да смо браћа и сестре.“

Љ. З., 45, адвентиста, Винарце (Лесковац)

„Ја сам био у прилици да будем у Бујановцу. Кад ја одем међу Роме, то је сасвим другачије, ја познајем њих. Срж, комплетну ромску, ја познајем, мени је лакше да ступим с њима у контакт, имамо исте проблеме, Роми смо, па смо Роми. Сигурно је теже да Србин уђе међу Роме и да их у потпуности разуме. Сигурно, ако је верник Србин, да оде, сигурно ће бити отворен за њих, али колико ће да разуме суштину културе и проблематику? Требаће му сигурно прилично времена да уђе у то.“

Р. Ј., 41, пентекосталац, Лесковац

Библијски прокламована и у стварности подржана анационалност протестаната постиже делотворност мисије међу Ромима: научили су да су пред Богом равноправни са осталим нацијама и да светла или тамна пут не игра никакву улогу у изливима дарова Духа Светог на божју децу. Не сумњају ни

у добронамерност нерома у заједничарењу на богослужењима, нити у сопствену изабраност за „проповедање Речи“.

Подршка, пак, умножавању школованог верског подмлатка из ромских махала има своје рационално оправдање. Вековна изопштеност ромског народа из главних друштвених збивања условила је специфично уређење породичних, родбинских и комшијских релација („*romaniçen*“), које „гацама“ на први поглед може изгледати чудно и странно.

1. „Божји човек“ из сопствених редова са много више стрпљења и такта приступиће ромском разумевању религиозности, превасходно умножавајући корпус религијске свести наспрам до тада преовлађујуће религијске праксе, заправо меланжа прапостојбинских образаца поштовања светог и елемената православља и ислама, усвојених досељавањем на просторе под њиховим превасходних утицајем;

2. Полуписменост или неписменост, особито старијих генерација, налаже додатну осетљивост духовног суверена за каналисање исправног практиковања верских дужности и обавеза и примерен увод у библијске истине.

3. Роми јесу народ који у дубини својих срца воли Бога, али услед неукости и нешколованости верског изричаја инсистирају на доживљеним личним искуствима у стварности (напуштање порочних понашања, исцељења и сл.).

4. Изазов пред свештеником је и да одржи Роме у привржености цркви: мањак концентрације и постојаности, након почетног одушевљеног пригрљивања Христовог учења, има за последицу отпадништво од вере или млако веровање, што у оба случаја није жељени исход мисијских напора.

5. Добро је позната и љубопитљивост ромског народа у стварима вере, што ће их неретко одвести на врата других мисионара, спремних да им посведоче своју визију пута у вечни живот. Тада на сцену ступа искуство и умеће ромских пастора да листом не подвргну руглу и подупру казнама оваква понашања, већ сигурношћу и искреношћу сопствених речи врате заблуделе овчице у раније стадо, дајући им довољно времена и разлога да научено заживи у дневној примени.

Интегритет и углед старешинства одређен је како испуњавањем верничких очекивања из домена црквеног деловања, тако и одликама личности у свакодневној комуникацији. Упитали смо вернике шта највише цене код својих пастора, комуницирају ли са њима и о којим темама, те да ли старешине удовољавају изреченим захтевима.

„Што су искрени, добро саслушају и онда ти дају одговарајући савет на темељу Библије. Кад има неки проблем у породицу, они саслушају пажљиво и онда дају савете на темељу Светог писма.“

Они кажу: отвори тај и тај ставак, и онда прочитамо шта тамо пише. Они дају препоруке на темељу Светог писма, не говоре сами од себе. Дешавало се чак да кад неки брат почне да плаче док износи свој проблем, и старешина плаче, колико саосећа и брине са њим.“

С. Б., 37, Јеховин сведок, Тасковићи (Ниш)

„Ја свог пастора доживљавам да је он изабран од Бога да буде проповедник, то није случајност. То је мој проповедник кога је Бог изабрао да он има своју цркву и да брине о својим верницима. И он има јаку улогу у мени. Слушајте сад, да не буде погрешно, да је он изнад Христа, не. И он је слуга божји као што сам ја, а ја њега ценим да је он мој проповедник, да је он завршио Теолошки факултет, да има своје знање, да смо ми, такорећи, његово стадо, да он се брине о нама, ми смо његови верници.“

С. А., 50, адвентиста, Ниш

„Отвореност. Искреност, отвореност и понуда за помоћ, у било ком смислу. Не мора то да значи да ако ја немам, да он мора да има да ми да. Довољно је да прича са мном, да ме утешу у нечему. Пре је било и сада разлика велика. Што нису поносни. Што знају, на пример, у неку ситуацију да, без обзира што је он старешина, приступ им је обичан, као са сваким другим човеком. Јако су искрени, приступачни су, немају тог поноса.“

Ч. К., 50, пентекосталац, Лесковац

„Па, кад је нешто потребно, у неким хитним случајевима, он је ту. Ево, мене кад су ударила кола, мој стриц није био ту и пастор Селим се понудио да повезе мог оца у болницу и седели су касно.“

Н. К., 15, пентекосталац, Лесковац

Харизматске и цркве реформацијске баштине црквене душебрижнике називају пасторима. Основним елементима службеничке етике сматрају се: карактер, владање и интегритет вере. Речи морају бити у сагласју са исказаним друштвеним понашањем: на личном примеру старешина потврђује утемељеност „христоликог“ погледа на свет, који он својим ваљаним подучавањем очекује да препозна у мислима и делима других. Тек тада пастор може у вршењу своје основне функције – проповедање Јеванђеља и подучавање верника новом животу у Христу – да рачуна на љубав и следбеништво пастве.

1. На упутама на темељу Светог писма, применљивим у сваковрсним животним ситуацијама и добрим припремама за вођење састанака, захвални

су највише Јеховини сведоци, чиме потврђују доктринарну повезаност са верском групом. Богоизабраност за катедром, убеђеност у исправност упућених порука и достојност задатка вођења цркве беспоговорно се прихватају.

2. Онима са мањком религијског знања из јеванђеоских редова годи приступачност црквених службеника да понизно служе потребама осталих верника, охрабрују у насталим потешкоћама и јачају правоверност разређену упливима несветог. Јер, како изјави један од ромских пентекосталних вођа, говор о вери мора да буде подупрт чињењем дела – „вера без дела је мртва“. Проповедање радосне вести, али и стална присутност у свакодневним животима пастве, одрешитост у преузетим потезима, самоконтрола и благост за туђе поступке, љубав, радост, мир – особине су којима верници одликују своје предводнике.

Служба на мајерњем језику

Питали смо саговорнике за мишљење о ромском као богослужбеном језику, као и о пракси богослужења на ромском језику у црквама.

„Овде код нас не, на српском је. Увек неко долази од Срба, и онда ми не можемо да причамо ромски. Има брат из Запаљске Топонице, а долазе и проповедници, долазе пријатељи неки из Доњег Бријања, непожељно би било да ми разговарамо ромски, људи не разумеју.“

З. З., 28, адвентиста, Међа (Лесковац)

„На ромском, комплетно.“

М. М., 48, адвентиста, Врање

„Знаш шта, кад смо ми сви Цигани, кад смо сви Роми, онда причамо ромски. А кад имамо неког госта или неког Србина, онда причамо и српски. Нама је свеједно да ли они нама причају проповед по српски или по цигански, ми разумемо и цигански и српски. Није битно нама уопште како они причају. И американски нек' прича, само нек' мисли добро.“

В. Д., 39, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Богослужбени израз на матерњем језику сведочи о духовном и културном идентитету једног народа. Библијско-предањско учење налаже да богослужење треба обављати на језику блиском и разумљивом његовим учесницима, који тако од пасивних посматрача задобијају улогу активних сарадника, у складу са прописаним црквеним устројством. Припадници

нетрадиционалних верских заједница у Србији богослужења обављају на савременом српском језику.

Богослужбена пракса у малим верским заједницама у југоисточној Србији има следећи изрицај:

1. свуда тамо где су Роми придружени српској браћи у Христу, богослужења се обављају на српском језику, што за њих не представља велики проблем с обзиром да га већина исти врло добро разуме и говори у дневној комуникацији, посебно млађе генерације;

2. у појединим богомољама адвентиста, баптиста, Јеховиних сведока и пентекосталаца, у различито доба дана, одвојене састанке одржавају српске и ромске групе: збива се то редовно због немогућности обједињавања великог броја верника на малом простору;

3. ромске групе тада саме одлучују хоће ли се молити и проповедати на матерњем језику или не. Гостује ли макар неки нером са стране, из поштовања и ради превазилажења језичке баријере, они обавезно богослуже на српском. (Ради се тако и у „Цркви под шатром“ у Лесковцу, највећој ромској јеванђеоској заједници у Србији: нађе ли се брат Србин или сестра Српкиња у заједничким клупама, проповед се одвија обавезно на већинском језику.);

4. када се, пак, богослужи на ромском, онда се то збива на следећи начин: изводи из Новог завета или трактата читају се на српском, онако како су и написани, а онда духовник проповед наставља на ромском језику.

Активну употребу ромског језика у црквеном животу требало би природно да прати сет преведених богослужбених књига. Занимало нас је каква је пракса адвентиста, Јеховиних сведока, баптиста и пентекосталаца у југоисточној Србији у погледу превођења основне и помоћне верске литературе.

„Има на ромском један трактат, раније тај трактат нисам могао да разумем, зато што има више гурбетских речи. А сад су ови из Скопља штампали, много је разумљивији. Мада је то на македонском и наш ромски у Србији и Македонији се разликује као што се разликују српски и македонски језик. На конгресу кад смо били у Куманово прошле године, не претпрошле године, била је издата брошура 'Шта Бог захтева од нас?'. А прошле године на обласном конгресу биле су две брошуре на ромском: 'И ти можеш бити божји пријатељ' и 'Радуј се заувек животу на земљи.'“

Е. С., 39, Јеховин сведок, Прешево

„То су песмарице, сви имамо исте песмарице. Она се написала тамо у Врању и онда, кад смо ми почели овде да радимо, они су послали нама те песмарице. Значи, те су песмарице направљене

за ромске цркве. У Врању има ромска црква, чиста ромска адвентистичка црква. Имаш у Врању, имаш у Бријању, имаш у Бојнику, баш чисте ромске адвентистичке цркве. Кад сам ја била у Врању, било је тридесет верника, али сад мислим да их има више.“

С. А., 50, адвентиста, Ниш

„Мислим да нема. Чула сам да је неко преводио Библију, не знам који део сада, правио Библију на ромском, неке старешине... Било је преведено 'Ко је Бог' на ромски, то је трактат, то је пројекат 'Филип', како је Бог створио свет, како је Адам и Ева створено и тако.“

Ј. С., 23, пентекосталац, Лесковац

Почивши Трифун Димић, некадашњи председник Матице ромске у Југославији, на сопствену иницијативу превео је на ромски језик Нови завет, Службеник, Требник и Часословац, свештене књиге којима се произноси богослужење на ромском језику у оквиру Српске православне цркве.

Остале преводилачке активности верске литературе за потребе верујућег ромског народа скромног су обима: два-три трактата и ауторска песмарица

Сл. 1. Ромска песмарица (Д. Тодоровић, фебруар 2009)

са избором једног броја хришћанских песама.¹⁰ У најави је нови превод Библије. Добронамерна настојања успорена су вишедеценијским размирицама око стандардизацији ромског језика: нема сагласја ромских интелектуалаца око тога који би дијалект у Србији био промовисан у заједнички. Доступна публикована литература потиче из Македоније и са Косова и прави проблеме у разумевању текста српским Ромима.

Упркос констатованом недовољном подупирању евангелизацијског рада са Ромима пригодним црквеним штивом, интересовало нас је преовлађујуће расположење верника у погледу ефеката будућег мисијског рада: може ли се богослужењем на ромском и превођењем богослужбених књига допринети масовнијем ширењу протестантизма међу ромским народом?

„Не, па скоро је неразумљив тај језик који се преведе на ромском језику, јер мало пре сте рекли, Гурбети, Арлије, наш језик је другачији. На пример, ево, Роми у Шабац, ми се не можемо споразумети на ромском, морамо на српски. Можда они преведу на тај језик који користе они у Шапцу, у Ваљеву, у Новом Саду, нама не одговара, треба нам мало више времена да бисмо разумели да читамо. А изгледа да неки ромски текстови долазе из Беча, из Аустрије, тамо има Рома са Косова, они су превели на тај свој језик. Јер, немамо наш један језик који је свима разумљив.“

И. А., 39, Јеховин сведок, Врањска Бања

„Не, ја бих био први који се не би сложио с тим. Јер, не може се тај материјал употребити за све Роме. Ја има ту Библију на ромском, где ни једну једину реч не могу да разумем, ни једну једину реч. Можда неко разуме ту Библију, они путујући Чергари. Ја сам је добио у Бања Луци. А македонски Роми говоре турски језик, не можеш да их разумеш никако. Па, у једном селу не говоре сви исто. Гурбети говоре друкше, ови православни српски Роми говоре друкше, они Бургијаши говоре друкше, Ерлије говоре друкше, значи, не може. Најлакше ми је на српском.“

Ж. М., 62, адвентиста, Доње Бријање (Лесковац)

„Од Библију да се прича мора мало простије. Скроз простије, да би могли народ да разуме. Ако причају мало културније, они не разумеју. Ја сам им пуно пута рекла, рекла сам и за проповедника то: 'Не може да причате оно, и ја нешто не знам.' И тако се труде, 'фала Богу, да просто причају. Јер, има кој' не зна да чита, седамдес' посто који долазе у цркву су неписмени. Ево, ја, ја сам неписмена.

¹⁰ Ђеримовић, Ацко и Ђеримовић, Јасмина, „Романи песмарица“, ХАЦ ЈЦО, Ниш, 2004.

Али, Бог је чинио, и ја читам, знам да разумем оно што је од Библију. И да читам, и да пишем нешто, оно што треба да научим тамо. Ја сам била неписмена скроз, а то је Бог чинио, стварно.“

К. Р., 54, пентекосталац, Лесковац

„Ево, ми. Има више омладина, не само наши двадесетак. Кад слушају музику, кад свирамо, кад певамо, они обавезно долазу. А кад проповед почне, они сви изађу напоље. Није им интересантно, а певање им интересантно. Чак знају песме да певају, а проповед неће да слушају. Кажем искрено...“

С. А., 15, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Сами Роми разумеју улогу богослужења и превођења богослужбених књига на матерњи језик у мисијским пословима. И без експертског знања, они на терену препознају све недоумице проповедања ромској популацији.

1. Високоступљена неписменост, посебно старијих, спутава у целомитом усвајању порука цркве (не само српски, Роми неретко не умеју да читају ни текст написан сопственим писмом). Стога се у црквама доста полаже на накнадно описмењавање верника, чак се испоставља као услов крштењу, посебно код Јеховиних сведока и адвентиста.

2. Пентекостално старешинство либералније приступа верницима: у организованијим заједницама, уз помоћ компјутера и пројектора (остале поседују макар графоскопе са фолијама), на бело платно у позадини преносе се припремљени изводи из Светог писма. Они се затим препричавају и појашњавају на ромском језику и тако приближавају свима са проблемима у читању и разумевању порука. Слично се поступа и када на ред дође певање песама, посебно код слављења.

Проповед на српском не представља проблем за велику већину Рома: социјални контакти од малих ногу, па и касније (краће или дуже) школовање упознаје их са говором већинског окружења. Не треба, међутим, скрајнути значај језика за подизање нивоа црквене свести и оцрковљење верника.

Пре него што буде решено питање избора јединственог ромског дијалекта и књижевног говора, изгледа да ће превазилажење језичке баријере у употреби Старог и Новог завета, те умножавања мањих трактата и брошура, највише подстицати будуће мисионарско-пастирске потребе локалних цркава. Посебно настојање да се обухвате млађе генерације, које ће потврду равноправности видети у активнијој јавној употреби свог језика. (Друго је питање какви ће то варијетети ромској језика бити: они са више српских речи, какви преовлађују данас код разних ромских група или они подстакнути тежњом да се очува и афирмише старина.)

Сл. 2. Детаљ са мешовитог богослужења на српском код Јеховиних сведока у Врању (говори ромски старешина Ненад Бекић) (Д. Тодоровић, фебруар 2009)

Сл. 3. Детаљи са богослужења за Рома на ромском код пентекосталаца у Лесковцу (Заједница Рома) (Д. Тодоровић, октобар 2008)

Чистије ромске цркве

Дознавши за тзв. ромске протестантске цркве на подручју југоисточне Србије, распитали смо се међу Ромима верницима да ли је њихово постојање пресудно утицало на доношење личне одлуке да се приступи некој од малих верских заједница.

„Овако... То јесте чиста ромска црква, али ми не правимо никакве разлике и у сваком тренутку је доступна сваком ко жели да дође. Ја кажем ромска црква, али вид'о си данас, долазио је брат Ђура из Топонице, сестра Сунчица из суседно село, до сада су долазили и брат Сотир и његова супруга, долазили су код нас...“

З. Р., 44, адвентиста, Косанчић (Бојник)

„Кад кажемо, увек кажемо да има црква, да се скупљају народ, да је ромска црква, али увек, кад питају, која вера, увек каже пентекосталска вера.“

Т. С., 23, пентекосталац, Ниш

„Па, неки кажу да је наша црква ромска... Мени то смета, искрено, да. То није ромска црква. Ако ми само Роми славимо Бога, није то решење. Врата Господња су отворена за било које нације, Србин, Шиптар, Муслиман, Турци, било које. Ако хоће да служи, да се преда Господу, да сазна истину, ми то не гледамо. Ја сам напоменуо да имамо и српске чланове цркве.“

Д. Д., 32, пентекосталац, Врање

Роми баптисти, Јеховини сведоци и адвентисти спремно одговарају да оживљавању њиховог духовног живота нису допринеле чисте ромске цркве. Томе се може веровати. И саме невелике, ове се верске заједнице не могу похвалити бројним ромским верницима. Пионири преобраћивања из махала ступали су међу српску сабраћу у време кад ромских цркава није било, брзо усвајајући доктрине, вредности и праксу нових верских група. Свесни социјалних импликација свог верског статуса, искрено су се посветили живљењу усвојеног догматизма у малим хришћанским енклавама. Темељна промена збива се на истеку првог миленијума, када чињење добрих дела верских хуманитараца удесетостручује ромске регруте за нови начин живота.

Скупштине Јеховиних сведока данас проводе искључиво заједничка верска окупљања. Хришћанска баптистичка црква има тек једну самосталну ромску групу у Белој Паланци. (У Нишу је заједничка служба, у Пироту нема Рома међу баптистима, а у Шаиновцу се ради само са ромском децом.)

И Адвентистичка црква, друга по јачини у овом делу Србије, окушала се у самосталном раду са Ромима. Са најдужим стажом је црква у Доњем Бријању, она је касније испилила заједницу у Драговцу (Бојнику), а родбинским везама и ону у Врању. У Винарцу код Лесковца „суботари“ се окупљају у сопственим просторијама, тачније опремљеном спрату породичне куће Љиљане и Десимира Зекића.¹¹

Старешинства за мисијски рад решила су да се подршком тзв. ромским црквама приближе новопридошлом чланству, да покуцају на врата и ступе на њихове прагове, са намером да их интегришу у мрежу постулираних социјалних односа. Њиховим би се отварањем поступно превазилазили укоренењени ромски страхови од контакта са Србима, те лакше усвајање новог система веровања. Али, у ово се поглавље верског организовања ушло са много релативизирања: уздизање нових црквених зграда материјалном помоћи из иностраних централа и локалним издвајањима није пратила доследност у организационом смислу, најпре у два сегмента.

1. Један се тицао мањка школованог свештенства са сталним боравком у месном окружењу, које би непосредно надгледало напоре саображавања животних навика библијским обрасцима и ублажавало ефекте негативних друштвених реакција. Без строгог надзора, копнело је стриктно следбеништво божанских принципа, притиснуто тегобама сиромаштва и неизвесне егзистенције, умножавала се непримерена понашања и посртања услед разочарења.

2. Други обухвата укоренење стереотипе већинског народа према ромској мањини, који су се из световне прелили у сферу светог. Формирани зајемци верских група су мање-више препуштани себи самима: у дане богослужења нису свраћала браћа и сестре из донедавних заједничких цркава, подастирући тако бледуњавање евангелизаторске учинке самих Рома међу sunarодницима, али и међу комшијама српске националности. Узалудна су била појашњења да се не ради ни о каквим „ромским“, већ о јединственим баптистичким или адвентистичким црквама; у клупама су седели малобројни Роми, ускраћени за признање једнакости у верском пољу.

И ширење и умножавање пентекосталног учења прошло је сличан пут. Почињало је стидљивим ромским придруживањем формираним верским групама, које је прерастало за кратко време у многоструко активно учествовање у засебним терминима и завршавало у уступљеним, закупљеним или новоподигнутим објектима у срцима махала. Овај је процес, међутим, имао и своје особености.

¹¹ Тодоровић, Драган, „Етнографско-социографски показатељи раширености протестантских верских заједница у југоисточној Србији (са посебним освртом на Роме протестанте)“, Етнолошко-антрополошке свеске 19, 87–111, 2012а.

1. Израстање и осамостаљивање нових верских заједница пратили су ромски пастори са верификованим библијским курсевима или у процесу стицања теолошког образовања, спремни да се понизе и примером сведоче служење Богу међу својим народом. И омогуће му да без устручавања лични верски доживљај подели са родбином и пријатељима, не страхујући да ће то проузроковати чуђење међу браћом српске националности због мањих одступања од унапред прописаних норми.

2. Подстакнута неспутаност, нарочито међу сиромашнијима, у домаћем окружењу на корак од дома, без стида и суздржаности, учинила је ромска јеванђеоска богослужења препознатљивим манифестацијама деловања Духа Светог, која су изазивала дивљење и поштовање за „ромске“ цркве од стране свију. Српско присуство било је пожељно, али изостајање није изазивало осећај мање вредности и неприхваћености; штавише, придев „ромска“ служио је на дику и понос.

Ако већ нису суштински условљавале религијски избор у прошлости, интересовали смо се за ромско мњење о ефектима ромских цркава у предстојећем мисијском раду и процену темпа њиховог умножавања.

„Да вам кажем нешто, смета ми то што је ромска црква, што је тако зовете. Било да је ромска, било да је српска, енглеска... никад не би ишла у енглеску цркву, смета ми то испред цркве. Црква је црква. И да је ова наша црква српска црква, никад не би ишла... А ако се отвори у махали, где су све Роми, нека буде на ромском, то је нормално. Нека буде само црква. Јер, ако волим Бога и верујем, а стоји испред оно да је ромска црква, ја мислим да неће да ме приме, да ће да ме истерају. Црква треба бити отворена за све...“

Д. М., 34, баптиста, Ниш

„Па, можда, а не мора да значи. Можда би било. Ако човек има првенствено љубав према Богу, било где, или било каква да је Скупштина, да ли су то Роми само или само Срби, ако човек има љубав према Јехови, он ће служити њему било где и у било којој припадности.“

Б. Р., 37, Јеховин сведок, Врањска Бања

„Ја не видим ту ништа лоше. Није ова црква направљена да се ми Роми одвојимо од Срба, не, најмање то. Још би мени било драго да су више Срби него Роми, овде је приступ свима допуштен. Ево, данас сте видели једну болесну Српкињу, дошла је. Проблем је у томе што Срби са понижавајуће гледају ако уиђу у ромској цркви, то за њих понижавајуће ако уђу у ромској цркви. А ми

смо створили цркву ту не због тога што нећемо да се мешамо са Србима у граду, него зато што је то далеко, 35 километра нам је до Ниша, 35 километра нам је до Лесковца. Овај брат, док је био жив, он је са породицом живео ту увек и био је старешина цркве, држао је проповеди, подучавао нас је човек, и то за њега није било страшно. Али, видите, Срби су ти који се подвојавају и који праве разлике: е, то је ромска црква, ту се само Роми окупљају. Не, па и кажу, ми живимо са људима, лепо се слажемо, моја жена им каже: 'Ајде, дођите у цркву.' Па, доће ћемо...? Али, неће да дођу, јер кажу да ће да им се смеју ако дођу у ромску цркву. А наши проповедници из Ниша и Лесковца су Срби, имају велике школе.“

Ж. М., 62, адвентиста, Доње Бријање (Лесковац)

„Ја мислим да не би. Све што више се отварају цркве, то је више по људима. Ево, узећу пример из Врања. У Врању има чет'ри цркве наше отворене у једној махали. Знаш шта кажу људи? Цркве отварају, зато што имају користи од тога, зграбе паре. Није добро што има и овде код нас две. Најбоље би било само једна црква да буде. Сав народ који хоће да слави Господа, у ту цркву нека дође. Рецимо, у свакој махали нашој по једна да се отвара црква. Није то то. Свако ће да види, мени је близу овде, мени овде, у све три не би било кол'ко у једну треба да буде. Није то то, није више занимљиво. Свако ће имати своју причу, да му се није исплатило, не би отворио цркву, знаш како...“

А зашто постоје четири цркве у Врању? То је велика прича. Дошло је до проблема, раздвајање. Сви ти људи који сад имају различите цркве, сви су радили у једној. Е, сад, ја 'оћу да будем већи од тебе, ти ми не дозвољаваш, па 'ајд' ја ћу на другу страну да отворим, овај овамо и то је. А све је то једна црква.“

П. К., 38, пентекосталац, Лесковац

„Не. Код нас не се каже да је то баш ромска. Ми кажемо да је то црква јеванђеоска, и то није важно, нећемо ми да дајемо цркву. Па, ево, ја ти кажем, у Бању немамо Србини, али у Врању видим, била сам неколико пута, значи, има сестре и Српкиње, а у Лесковац има пола-пола. Није дош'о Исус Христ само за Цигани, то и за вас важи. Да ли је Исус Христ дошао само за Срби? Није, он је дош'о и за Гурбети, и за Шиптари, и за Албанци, и за Немци, и за Бугари, за сви широм света. Бог је све створио народ. И, шта сад, ми да кажемо да је црква циганска? Не.“

В. Д., 39, пентекосталац, Врањска Бања (Врање)

Роми наклоњени протестантизму у југоисточној Србији здружено подржавају оснивање молитвених домова у својим махалама, образлажући такав став следећим разлозима:

1. ромске цркве не симболизују нове „берлинске зидове“ са неромима, већ прилику да им се на директан начин посведочи о Христовој отворености за ромске душе и безначајности етничких и расних различитости за живот у Господу,

2. ромској браћи и сестрама десетинама километара удаљеним од урбаних центара умањују се транспортни трошкови и пружа прилика да спокојно исповедају новоприхваћену веру.

Следи и визионарско упозорење верским првацима: не отварати их тек да би се убележио плус у мисионарском картону, већ у пратњи појединаца посвећених преданом и стрпљивом раду и спремних да сопственим животима сведоче очекиване измене код других. Такве ромске цркве биле би онда лакмус папир и за нероме да на личном примеру тестирају изјављивану библијску једнакост верника у милости божјој.

Сличног су става и верске вође:

„Ево како ја гледам на те ромске цркве. Шта ја знам, ја нисам за то да цркве буду типично чисто ромске, чисто националне. Ја волим да ту буду и Срби, и Роми и ако има још која нација, да буду заједно. Мени се то свиђа. У Врању има две цркве, има ромска црква. Није то ромска црква, него су у том крају сви Роми. А ми некад направимо договор да одемо сви заједно у доњу цркву, где су наша браћа Срби и да заједно учествујемо у богослужењу. А имамо и време када они долазе код нас и опет имамо заједно богослужење.

Јесте, порастао је број Рома у ромској адвентистичкој цркви. То нема везе са националношћу, него је то више зато што им је то ближе, црква им је ближе и они ту долазе чешће, да тако кажем. Кад долазе чешће, онда се загреју више да чују о Богу, о божјој истини, о божјој љубави. То је био и једини разлог што је наша црква отворила посебну цркву у ромској махали. Пре него што се то отворило, ми смо видели да је доста људи желело да дође, али им је црква доле јако далеко и то је био једини разлог зашто многи нису дошли. А када се отворила црква, ту им је било ближе и многи су долазили.“

А. Ђ., адвентиста, Врање

„Дакле, за њих ће то бити велика предност да они у самом почетку не морају дати новца да би негде путовали. Значи, биће мање жртава са њихове стране и у физичком и у материјалном смислу. Ту је пред њихова врата, онда ће одазив бити, бар је моје мишљење такво, велики и они ће присуствовати скоро свим састанцима. Ја сматрам да ће бити велики број верника... Скупштина се формира у махали да би се приближила ромским верницима... Када ми видимо да имамо ту и Србе који желе да постану, онда ми наравно ћемо све учинити на српском, то нам уопште није проблем.“

Н. Б., Јеховин сведок, Врање

„Али, мислим да међу Ромима може та црква која је сачињена од Рома, може пуно да утиче на ромску популацију... Нисмо затворени, искључиво само за Роме, желимо да радимо са свима онима који су у потреби. Ипак, мислим да је мени као Рому много лакше да приђем једном Рому и да му кажем ко сам, шта сам, у шта верујем, него да приђем неком Србину. Он има прво да ме гледа кроз наочаре предрасуда и због тога мало у том пољу ширења еванђеља код неромске популације, мало смо стагнирали. Потребно нам је да неко дође, да буде ту са нама, ко је прекаљен и искусан радник, који је поштен и који је заиста човек од ауторитета. Да он може бити ту са нама, да можемо заједно да радимо, да не иде у посету само Роми, него да иде један брат Ром и један Србин. То би у очима овог народа много другачију слику донело.“

М. С., пентекосталац, Прокупље

Оптимизам верских вођа наговештава да се у будућности могу очекивати нове цркве у близини ромских насеља или у њима самима, како би се ромском становништву упућивале непосредне поруке о богоугодном начину живота и развејавале предрасуде о непожељности међу већинским српским верницима.

Нарасло искуство опредељује их на комплекснију реализацију планова и програма: 1. припрема младих ромских нараштаја за верске вође, 2. заједнички теренски наступ српских и ромских евангелизатора, 3. подстрек већинском становништву за смањивање верске дистанце и сл.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Пропусте великих верских заједница у раду с Ромима и њихово незадовољство сопственим положајем у савременом друштву, вешто користе управо протестантске религијске организације својим учењима, спонтаном побожношћу и облицима заједништва у којима се доживљава људска присност и душевни мир. Мноштво разлога који погодују конверзији ромских православних и верника ислама на протестантизам могу се систематизовати у четири групе: социјално-економску (услуге милосрђа, образовање, саветодавне услуге, медицинска помоћ, економски развој), богословску (личност пастора, служба на матерњем језику, постојање чистих ромских цркава, суштина верског учења), културну (улога песме, музике и игре у служби, неспутаност емотивног доживљаја и испољавања вере, присност у личном контакту и брига о породици и деци као одлика традиционалног ромског културног обрасца) и политичку (залагање за религијске слободе и једнакост свих верских заједница, борба за људска и политичка права Рома).

Показано је да већи број „божјих људи“ ромске националности за проповедаоцима протестантских верских храмова може да у будућности допринесе примереном уводу у библијске истине, увећању религијске свести и исправном практиковању верских дужности и обавеза од стране њихових сународника. Од старешина верништво очекује сагласје између верских речи и дела, између упута на темељу Светог писма, применљивим у сваковрсним животним ситуацијама и понизне службе потребама пастве. Свуда тамо где су Роми придружени српској браћи у Христу, богослужбена пракса обавља се на српском језику; одвојени састанци ромске и српске групе организују се једино услед немогућности обједињавања великог броја верника на малом простору. Упркос свести о значају матерњег језика у мисијским пословима, ређој проповеди на ромском доприноси висок проценат неписмености старијег верништва, скромна расположива верска литература и вишедеценијске размирице око стандардизацији ромског језика. Умножен број тзв. чистих ромских протестантских цркава на југоистоку Србије, посебно у ромским махалама, прилика је да реч пастора допре до удаљених ромских прагова. Успешност њиховог деловања, пак, подразумева обавезу старешинстава да много више улажу у теолошко образовање потенцијалног проповедничког кадра из месног окружења и отвореније подржавају евангелизаторске напоре самих Рома међу сународницима и комшијама српске националности.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, Allan, „An Introduction to Pentecostalism: Global Charismatic Christianity“, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Berger, Piter L., prir. „Desekularizacija sveta: Oživljavanje religije i svetska politika“, Mediteran publishing, Novi Sad, 2008.
- Бјелајац, Бранко, „Протестантизам у Србији (Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији – I део)“, Алфа и Омега, Београд, 2003.
- Бјелајац, Бранко, „Протестантизам у Србији (Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији – II део)“, Сотериа, Београд, 2010.
- Williams, Patrick, „Le miracle et la necessite: a propos du developpement du Pentecotisme chez les Tsiganes“, Arch. Sci. sociales Relig. 73, 81–98, 1991.
- Gay у Blasco, Paloma, „Gitano Evangelism: The Emergence of a Politico-religious Diaspora“, Paper presented at the 6th EASA Conference, Krakow 26–29 July 2000.
- Ђорђевић, Драгољуб Б., „Протестантизација Рома Србије“, у Драгољуб Б. Ђорђевић, прир., Муке са светим, 145–154, Нишки културни центар, Ниш, 2007.
- Ђорђевић, Драгољуб В., „Preobraćanje Roma na protestantizam (Model, činioци, тумачење)“, u Zorica Kuburić i Srđan Sremac, prir., Konverzija i kontekst (Teorijski, metodološki i praktični pristup religijskoj konverziji), 227–244, Centar za empirijska istraživanja religije, Novi Sad, 2009.
- Ђорђевић, Драгољуб В. and Todorović, Dragan, „Orthodox Priests and the Protestant Roma (A Bit of Empirical Research from the South of Serbia)“, in Mirko Blagojević and Dragan Todorović, eds., Orthodoxy from an Empirical Perspective, 175–188, YSSSR and IPST, Niš and Belgrade, 2011.
- Cox, Harvey, „Fire from Heaven – The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-first Century“, Addison-Wesley, Reading, Massachusetts, 1995.
- Coleman, Simon, „The Globalisation of Charismatic Christianity (Spreading the Gospel of Prosperity)“, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Kuburić, Zorica, „The Gypsy Protestant Between Nationally Mixed and Homogenous Encourage“, in Dragoljub B. Đorđević, ed., Roma Religious Culture, 163–167, YSSSR, YURom centar and Punta, Niš, 2003.
- Kuburić, Zorica, „Verske zajednice u Srbiji i verska distanca“, CEIR, Novi Sad, 2010.
- Куртић, Тане, „Протестантска Еванђеоска црква 'Заједница Рома' у Лесковцу“, Лесковачки зборник XLVIII, 351–358, 2008.
- Martin, David, „Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America“, Blackwell Publishers, Oxford UK and Cambridge MA, 1990.
- Martin, David, „Pentecostalism: The World their Parish“, Blackwell, Oxford, 2002.
- Miller, Donald E., „Pentecostals: The New Face of Christian Social Engagement“, Journal for the Scientific Study of Religion 46, 4, 435–445, 2007.
- Miller, Donald E. and Yamamon, Tetsunao, „Global Pentecostalism: The New Face of Christian Social Engagement“, University of California Press, California, 2007.
- Славкова, Магдалена, „Циганите евангелисти в България“, Парадигма, София, 2007.
- Todorović, Dragan, ed., „Evangelization, Conversion, Proselytism“, YSSSR, Niš, 2004.
- Тодоровић, Драган, „Протестантизам – нова религија Рома југоисточне Србије“, u Danijel Sinani, ur., Antropologija, religije i alternativne religije: kultura identiteta, 235–266, Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011a.
- Тодоровић, Драган, „Протестантизам на Балкану и у Србији“, Социолошки преглед 45, 3, 265–294, 2011b.

- Тодоровић, Драган, „Етнографско-социографски показатељи раширености протестантских верских заједница у југоисточној Србији (са посебним освртом на Роме протестанте)“, Етнолошко-антрополошке свеске 19, 87–111, 2012а.
- Тодоровић, Драган, „Роми као пентекосталци у југоисточној Србији“, у Тибор Варади и Горан Башић, прир., Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције, 461–475, САНУ, Београд, 2012б.
- Todorović, Dragan, „Uloga kulturnih faktora u protestantizaciji Roma jugoistočne Srbije“, *Kultura* 136, 376–402, 2012в.
- Тодоровић, Драган и Ђорђевић, Драгољуб Б., прир., „О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму“, ЈУНИР и Свен, Ниш, 2004.
- Todorović, Dragan and Živković, Jovan, „Branislav Pavlov: Head of Jehovah’s Witnesses in Bujanovac“, in Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović and Miloš Jovanović, eds., *A Priest on the Border*, 103–121, YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering at the University of Niš, Niš, 2013.
- Ђеримовић, Ацко и Ђеримовић, Јасмина, „Романи песмарица“, ХАЦ ЈЦО, Ниш, 2004.
- Цацаноска, Ружица, „Протестантизмот во Македонија и современото малцинско-христијанско верско структурирање“, *Теме* 27, 3, 437–449, 2003.
- Цацаноска, Ружица, „Промени во конфесионалниот идентитет на Ромите во Република Македонија“, у Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић, прир., *Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Етничка и религијска позадина)*, 235–248, Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Ниш, 2006.

Dragan Todorović

THE ROLE OF THEOLOGICAL FACTORS IN THE
PROTESTANTISATION OF THE ROMA IN SOUTHEASTERN SERBIA

S u m m a r y

Protestants in southeastern Serbia, using the disinterestedness of the official religious structures and dignitaries of Orthodoxy and Islam, have opened up to the Romani problems, and included them in the existing group activities with a lot of Christian love, encouraging them to build a new identity, based on the Holy Scripture.

The Protestantization of Roma implies the more recent process of mass inclusion of Serbian Roma into the small religious communities of Protestant provenience. An important role in this process is played by theological factors: the personality of the preacher from their own ethnic group, the worshiping service in the mother tongue, and the existence of purely Romani churches.

The research was carried out on the sample of 60 baptized believers of Romani nationality, as well as 14 Roma and non-Roma religious leaders. The data was acquired using the in-depth interview method, based on the standardized procedure with Roma believers and non-Roma and Roma leaders of Protestant religious communities in southeastern Serbia (Christian Baptist Church, Jehovah’s Witnesses, Christian Adventist Church, and Evangelical Pentecostal Church).